

TA'LIM METODLARI TARIXIDAN

Mirzambetova J

Nukus shahar 27-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim texnologiyalarini shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin: an'anaviy ta'lim va noan'anaviy ta'lim

Kalit so'zlar: ta'lim, texnologiyalari, an'anaviy, noan'anaviy ta'lim, o'qituvchi.

An'anaviy ta'lim texnologiyasi – muayyan muddatga mo'ljallangan, ta'lim jarayoni ko'proq o'qituvchi shaxsiga qaratilgan bo'lib, o'qitishning an'anaviy shakli, metodi va ta'lim vositalarining majmuidan foydalangan holda ta'lim-tarbiya maqsadiga erishishdir¹.

Ta'limga an'anaviy yondashuv. Uning asosiy xususiyati, o'qituvchi ma'lum axbarotni gapirib beradi, tushuntiradi, o'quvchi esa bu bilimni xotirasida saqlaydi. «Bilim» tushunchasi xotirada saqlanadigan axborot ma'nosida tushuniladi. Talabada bilim bor-yo'qligi imtihonda shu axborotga doir berilgan savolga yoddan bergan javobga qarab aniqlanadi. Bunda bilim degani, asosan, esda qoldirishning natijasidir, u ko'pincha yuzaki bo'lishi ham mumkin. Bunday bilim xotirada uzoq saqlanmaydi. Talaba savol berilganda eslashi, ba'zan eslay olmasligi ham mumkin.

An'anaviy o'qitish usulida ta'lim maqsadi dastur talabiga binoan aniq ifodalanmaydi, talabani o'zlashtirish darajasi, sifati haqida muallim aniq tasavvurga ega bo'lmaydi.

An'anaviy ta'lim mamlakatimiz o'quv yurtlarida keng tarqalgan, uning turli jihatlari pedagogika, metodika fanlarida ishlab chiqilgan, katta tajriba to'plangan. An'anaviy ta'lim usulini takomillashtirish sohasida izlanishlar davom etayotir, lekin uning ob'ektiv imkoniyatlari cheklangan. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar, tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan fan-texnika talablari – ta'lim usuli bilan jamiyatning raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlar tayyorlashga, barkamol avlodni shakllantirishga bo'lgan ehtiyoji o'rtasida nomunosiblikni vujudga keltirdi. Uni ta'limda boshqa yangi yondashuvlarni qo'llash yo'li bilan hal etish lozim.

Ta'limda sinf-dars tizimining vujudga kelishi. Ta'limni boshqarishning asosiy tashkiliy shaklida quyidagi ma'lum belgilarga ega bo'lgan mashg'ulotlar guruhiy yo'sinda o'tkaziladi:

¹ Дехканова М.У. Таълим жараёнида ноанъанавий таълим технологияларини қўллаш усуллари. // Таълим технологиялари. –Тошкент: 2006. - № 1. - Б. 9.

- mashg‘ulotlarning har yili va har bir o‘qish kuni bir paytda boshlanishi;
- mashg‘ulotlar va ular orasidagi tanaffuslarning ma’lum vaqt davom etishi;
- guruhlardagi bolalarning yoshi va soni jihatdan baravarligi;
- material o‘rganish sur‘atining bir xilligi;
- o‘quv mashg‘ulotlarining ma’lum tashkiliy shaklda o‘tkazilishi.

Guruhli mashg‘ulotlarning sinf-dars tizimi deb atalgan bunday shakli keng tarqaldi, mustahkamlandi va hozir ham ancha takomillashgan holda mavjuddir.

Maktab rivojlanishi tarixida 20-yillarda ta’limning yakka tartibdagi shakli notanqidiy yo‘sinda qabul qilindi va amaliyotga ta’limning brigada - laboratoriya metodi bilan kiritildi. Unda bir guruh (5-6 nafar) o‘quvchilar o‘qituvchi tavsiya etgan materialni mustaqil holda o‘rganganlar. O‘qituvchi maxsus tushuntirishlar bermay, faqat yo‘l-yo‘riqlar ko‘rsatgan. Hamma narsa uchun brigadir javob bergan. Bunday ta’lim bolalarning o‘quv faoliyati uchun ma’suliyatini pasaytirgan.

Maktab barham topishining noto‘g‘ri pedagogik konsepsiyalari davrida ta’limning «loyihalar metodi» deb atalgan shakli vujudga kelgan. Unda o‘quvchilar o‘qituvchining topshirig‘i bo‘yicha qandaydir ob‘ektning loyihasini tayyorlaganlar. Mazkur g‘oyalar mualliflarning aytishicha, o‘quvchilar loyihani tuzishda o‘quv rejasi bo‘yicha o‘tiladigan predmetlarga doir kompleks bilimlarni o‘zlashtirgan.

So‘nggi yigirma yil maboynida pedagogika nazariyasi kombinatsiyalangan darsni o‘rganishdan darsni elementlar bo‘yicha bosqichma-bosqich o‘zlashtirishga, undan sintetik va nihoyat muammoli o‘rganishga o‘tdi. Tadqiqotlarning uzviyligi va uzviy yondashishi to‘g‘risida juda ko‘p ilmiy adabiyotlar mavjud. Masalan N.M.Maxmutov, G.D.Krilova, F.F.Korolev va E.G.Yudinlarning hozirgi zamon darsi, uni tashkil etish, kamol toptiruvchi ta’lim sharoitidagi dars nazariyasi va amaliyoti, muammoli dars va hakoazolarga doir kitoblarida darsga sistema sifatida qaralsagina uni chuqur tushunish mumkinligi qayd qilingan. Lekin pedagoglar 70- yillardagina darsni o‘rganish va tushuntirishga sistemali yondashish zarurligini to‘la angladilar.

Fanlar rivojlanishining hozirgi bosqichida darsni qanday tushunish kerak? Dars nazariyasida hozirgacha bu tushunchaning yangi ta’riflari yo‘q. Ko‘p ta’riflarda xuddi ilgaridek, dars ma’lum vaqt maboynida tarkibi o‘zgarmaydigan o‘qituvchilar va o‘quvchilar faoliyatini tashkil etishning shakli bo‘lib, u bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va kamol toptirish vazifalarini amalga oshirish uchun muntazam qo‘llanishi ifodalangan. Darsda o‘quv-tarbiya ishlarining barcha komponentlari: maqsad, mazmun, vositalar, metodlar, tashkil etish va boshqarish faoliyati hamda uning didaktik elementlari mujassamlangan, deb hisoblash qabul qilingan.

Tabiiyki, dars yaxlit ta'lim jarayonini o'quv-tarbiya ishining boshqa tashkiliy shakllari – uy vazifalarini bajarish, predmet to'garaklarining mashg'ulotlari, sayrlar va hokozolar bilan uzviy birlikda aks ettiradi. «Darsni ikki jihatdan: umuman ta'lim jarayoni va ta'limni tashkil etish shakli sifatida ta'riflab uni foydali deb hisoblash taklifi bor (M.I.Maxmutov). Ta'limning umumiy jarayoni sifatida qaralsa, dars o'qitish harakatining ta'lim mazmuni, prinsiplari va metodlari bilan belgilangan, ma'lum makon-zamon chegaralarida o'qituvchi rejalashtiradigan hamda boshqaradigan birgalikdagi ob'ekt – o'qituvchi va o'quvchilar amalga oshiradigan asosiy shaklidir.

Mazkur tushuncha ikkinchi nuqtai nazardan quyidagicha ta'riflanadi: dars ma'lum tarkibdagi o'qituvchilar (muallimlar) bilan o'quvchilarning maqsadga muvofiq o'zaro ta'siri (faoliyatlari va aloqalari) jarayonini tashkil etishning, ta'lim mazmuni, shakllari, metodlari, vositalarini o'z ichiga oladi, ta'lim jarayonida o'qitish kamol toptirish va tarbiyalash vazifalarini amalga oshirish uchun (bir xil vaqt ichida) muntazam qo'llaniladigan boy va o'zgaruvchan shaklidir» (qarang: M.I.Maxmutov. «Sovremennyy urok».).

An'anaviy ta'lim texnologiyasining **afzalliklari:** ma'lum ko'nikmalarga ega bo'lgan va aniq ma'lum tushunchalarni, fanni o'rganishda foydaliligi; o'qituvchi tomonidan o'qitish jarayonini va o'qitish muhitini yuqori darajada nazorat qilinishi; vaqtdan unumli foydalanish; aniq ilmiy bilimlarga tayanish

Kamchiliklari: o'quvchilar passiv ishtirokchi bo'lib qoladilar; o'qituvchining to'la nazorati barcha o'quvchilar uchun motivasiyani vujudga keltirmaydi; o'quvchilar o'qituvchi bilan bevosita muloqotga kirisha olmaydi; eslab qolish darajasi hamma o'quvchilarda bir xil bo'lmaganligi sababli, guruh bo'yicha o'zlashtirish darajasi past bo'lib qolishi mumkin; mustaqil o'rganish va yechimlar qabul qilish uchun sharoitlar yaratilmaydi².

Noan'anaviy ta'lim texnologiyasi – muayyan muddatga mo'ljallangan, ta'lim jarayoni markazida o'quvchi shaxsi bo'lib, o'qitishning zamonaviy shakli, faol o'qitish metodlari va zamonaviy didaktik vositalarning majmuini ta'lim-tarbiya ishidan ko'zlangan maqsad va kafolatlangan natijaga erishishga yo'naltirilgandir.

Noan'anaviy ta'lim texnologiyasi an'anaviy ta'lim texnologiyasidan farq qilib, o'quvchilarning bilish imkoniyatlarini rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, mustaqil

² Дехканова М.У. Таълим жараёнида ноанъанавий таълим технологияларини қўллаш усуллари. // Таълим технологиялари. –Тошкент: 2006. - № 1. - Б. 11.

ishlashlariga alohida e'tibor beriladi, bilish faoliyatlari izlanuvchan va ijodiy xarakterga ega bo'ladi. Dars tuzilmasi o'zgaruvchan bo'ladi.

Noan'anaviy ta'lim texnologiyasini o'z navbatida uch qismga bo'lish mumkin: **hamkorlikda o'rganish, modellashtirish, tadqiqot (Loyiha)**

Hamkorlikda o'rganish – o'quvchilarning bilimini o'zlashtirish, singdirish, mustahkamlash bo'yicha reproduktiv (Esda saqlab qolish) faoliyatini ta'minlovchi, o'quvchilarning kichik guruhlarda yoki juftliklarda ishlashi evaziga ta'lim olishidir. Mazkur texnologiyadan foydalanishda kitob bilan ishlash, o'quv suhbat, davra suhbat, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara kabi metodlarni qo'llash mumkin.

Modellashtirish – real hayotda va jamiyatda yuz beradigan hodisa va jarayonlarning ixchamlashtirilgan va soddalashtirilgan ko'rinishini sinfxonada yaratish hamda ularda o'quvchilarning shaxsan qatnashishi, o'z faoliyati evaziga ta'lim olishini ko'zda tutadi. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarning faqat tinglashi emas, balki bilimlarini o'zlashtirishda bevosita ishtirokini ta'minlash orqali ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan. Bu ta'lim texnologiyasiga ishbop o'yinlar va rolli o'yinlar kabi metodlarni kiritish mumkin.

Tadqiqot – o'quvchilar tomonidan muammoni tushunish va yechish, mustaqil bilim olishni kuchaytiradigan vqa shunga undaydigan usullar yig'indisidan iboratdir. Tadqiqotning maqsadi, dars jarayonida o'quvchilar tomonidan savol qo'yish va ularga javob izlashga qiziqishini uyg'otishga qaratilgandir. Bu texnologiya bilan o'qitish o'quvchilarni amaliy izlanish jarayonida bevosita qatnashishini ta'minlaydi. Bularga muammoli vaziyat, loyiha metodi, mustaqil izlanish, yo'naltiruvchi matn kabi metodlar kiradi³.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Norov, I., & Javlon, Y. (2021). ANALYSIS OF" STARRY NIGHTS. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(02), 1-3.
2. Norov, I., Yo'ldoshev, J., & Yo'ldoshev, S. (2023). ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA DARS TASHKIL QILISH. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(4), 40-47.
3. Uldawlet, D. (2021). PSYCHOLOGICAL MECHANISMS THAT INCREASE THE EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 1(02), 52-53.

³ Дехканова М.У. Таълим жараёнида ноанъанавий таълим технологияларини қўллаш усуллари. // Таълим технологиялари. –Тошкент: 2006. - № 1. - Б. 9.

4. Shukhratovich, Y. S. (2022). STUDY OF NECRONYMS IN THE TERRITORY OF KARAKALPAKSTAN. *Gospodarka i Innowacje.*, 21, 101-104.
5. Norov, I. K., Shirinova, N. A., & Yuldasheva, S. S. (2020). BADIY ASARNI TAHLIL QILISHDA ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISH. In *Молодой исследователь: вызовы и перспективы* (pp. 124-126).
6. Norov, I. (2023). O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARDA YONDASHUV. *Нововведения Современного Научного Развития в Эпоху Глобализации: Проблемы и Решения*, 1(6), 39-43.
7. Norov, I., & Xaytbayev, O. (2023). TIL TA'LIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUV. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY*, 1(9), 65-72.
8. Norov, I., & Xaytbayev, O. (2023). SHAXS MA'NAVIYATIDA UZLUKSIZ TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH. *The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development*, 1(6), 36-39.

